

УДК 821.112.2-2.09

В. П. Прищепя,

старший викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**ДРАМА ГАЛІЛЕЯ – ТРАГЕДІЯ ІСТОРІЇ.
ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ П'ЄСИ Б. БРЕХТА "ЖИТТЯ ГАЛІЛЕЯ"**

У статті проаналізовано образ Галілео Галілея, драма вченого в умовах зовнішніх соціальних та внутрішніх особистісних конфліктів та її історичні уроки в п'єсі Б. Брехта "Життя Галілея". Розкрито історичні передумови створення третьої – берлінської – редакції п'єси, простежено деякі паралельні лінії на останньому етапі життя Галілея та Бертольда Брехта в умовах тиску пануючого ідеологічного режиму і виявлено неможливість існування вільної науки та творчості в тоталітарному суспільстві.

У драматичній спадщині Б. Брехта п'єса "Життя Галілея" займає безперечно особливе місце. Вже той факт, що цей твір знає три редакції, до того ж друга (американська) і третя, підготовлені як переклад з американського варіанту для постановки Берлінським Ансамблем у 1957 році, зазнали суттєвої корекції, говорить про те, що задум цієї п'єси багато важив для самого Б. Брехта і змінювався разом із розвитком історичного контексту. По праву цей твір можна назвати знаковою п'єсою у драматургії Б. Брехта, як за постановкою проблем, так і за соціально-критичною актуальністю звучання.

Цим пояснюється безперервний літературознавчий інтерес до даного твору та численні інтерпретації різнобічних проблем цієї п'єси. [1-7]

Болісно реагуючи на створення науковцями ядерної зброї, Б. Брехт шукає в своїй п'єсі відповідь на одвічно актуальне питання: як, навіщо і з якими наслідками варто займатись наукою?

Галілей уособлює в собі всі аспекти діяльності представника науки: він – мислитель, аналітик, він – дослідник, винахідник, він – учитель, провідник знань, він – соціально заангажована особистість.

Його новаторство проявляється, передусім, у методах і цілях досліджень. На противагу своїм консервативним опонентам, для яких Біблія, Аристотель та Птоломей – непорушні авторитети, а збереження усталеної картини світу – найвища мета, Галілей сміливо руйнує ці рамки. Отримавши в руки новий інструмент досліджень, телескоп, він перевіряє ідеї Коперніка та математичні розрахунки Джордано Бруно, спостерігає і вивчає феномени Всесвіту. Фіксує та аналізує результати спостережень, він висуває нові гіпотези. Шукаючи їм підтвердження, він проводить серії експериментів. Галілей не задовольняється інтелектуальними диспутами на латині, як це практикують вчені мужі від влади та церкви. Свій розум та свою інтуїцію він ставить на службу емпіричній науці. Проте свою діяльність він розглядає не лише як прикладну науку. Він переслідує не тільки практичні цілі, хоч і розробляє нові пристрої, інструменти, механізми, щоб полегшити працю людей. При цьому Галілей опирається на практику ремісників, будівельників, мореплавців. Він підхоплює їх досвід і завдяки власному інтелектуальному вкладу в практичні розробки підносить їх труд на якісно новий рівень. Так, наприклад, його карти зоряного неба стають орієнтиром і путівником в мореплаванні, а його помпи з вдячністю використовуються в сільському господарстві.

Але значно більшим бажанням горить Галілей займатися фундаментальною наукою, мріє здійснити якісний переворот у системі пізнань людства. Його інтуїція підказує йому, що людство стоїть на порозі нового часу, а йому судилася роль першовідкривача. Як зазначає Б. Брехт у своїй передмові до свендборзького видання: "Любимо ми відчуття початку, ситуацію піонерства, як натхненно діє вона на поведінку першопрохідця" [5: 203]. У переконанні свого високого призначення Галілей готовий на любі жертви: він купує потрібні йому дорогі книги, лінзи для телескопа, він залишається заради продовження серії спостережень за небесними тілами в зараженому чумою місті. Він усвідомлює, що пізнання істини значиміші для нього, ніж результати прикладної діяльності. З гіркотою докоряє він куратору та долі, що йому вже далеко за сорок, а він ще нічого вагомого в науці не сказав [4: 197].

Галілей постійно переживає внутрішній конфлікт між своїм покликанням та примусом робити те, що від нього очікують, що може принести йому гроші та достаток. Постійні конфронтації складаються між Галілеєм як визнаним ученим та представниками держави, на службі у якої він перебуває. І хоч лінії цих протистоянь постійно змінюються, констеляція напруги залишається незмінною. Так, наприклад, у Падуї йому гарантується свобода досліджень, але недостатнє фінансування змушує його витратити свій час і свою енергію на приватні уроки та практичні винаходи, щоб доповнити сімейний бюджет, так що "вільна наука" перетворюється для нього у "вільну торгівлю наукою" [4: 196]. У Флоренції, навпаки, його фінансове становище відчутно краще, проте як просвітницькі наміри Галілея стосовно юного герцога Козімо Медічі терплять поразку, так і співпраця з придворними колегами, які з консервативних міркувань відмовляються бачити очевидне і залишаються закритими до всього нового, не складається, що в сукупності призводить до чергової кризи. Невиправдані сподівання на розуміння, марні надії на підтримку з боку Барберіні, астронома і математика на посту Папи Римського, постійні утиски церкви та погрози всемогутньої інквізиції зламують врешті-решт віру Галілея в перемогу розуму. "Страшним є

розчарування, коли люди усвідомлюють..., що старе сильніше, ніж нове, що "факти" проти них, а не за них, що їх час, новий час, ще не настав" [5: 204].

Великий учений розкривається в суперечливих проявах і як провідник знань. Яблуко з дерева пізнання. Галілей усвідомлює, що прагнення людей до нових пізнань нестримне. Для себе він визнає: "А найгірше те, що я знаю, що мушу передавати далі" [4: 242]. Для вчителя важливо, кому, як, з якою метою передавати свої знання і досвід, що прививати своїм учням, як будувати свої взаємини з ними. Суперечливість його особистості виявляється неодноразово в його ставленні до своїх учнів та сподвижників. З одного боку, він прагне мати серед своїх послідовників кмітливих та допитливих однодумців, як Андреа Сарті та малий чернець, з іншого боку, він не задумується про наслідки, підставляє під загрозу відданого йому учня, посилаючи його ще хлопчиком заради потрібної книги в заражене чумою місто, чи передаючи Андреа свої "Дискурси", повністю покладає на нього весь ризик і всю відповідальність за вивезення твору за кордон. Він навчає учнів діалектичному методу дослідження: "Так, ми усе, ну абсолютно все ще раз поставимо під сумнів. І поспішати семимильними кроками вперед не треба, ми просуватимемося вперед тихо, як равлики. І що ми сьогодні знайдемо, те викреслимо завтра з дошки і надпишемо знову, якщо ми це ще раз відкріємо. І що ми бажаємо віднайти, те, віднайшовши, ми розглянемо особливо прискіпливо" [4: 253]. Він пробуджує у своїх учнів віру у розум як природну силу людини. Проте самозречення Галілея викликає у його учнів страшне розчарування і повну втрату віри в ідеали. І навіть спробу Андреа Сарті розцінити відступ учителя від свого вчення як певний маневр, як нову наукову етику Галілей відхиляє, підтверджуючи свою зраду перед наукою і учнями. Образ Галілея уособлює суцільну діалектику внутрішніх суперечностей і зовнішніх конфліктів людини великого розуму і слабого духу.

Постать Галілея, революціонера в науці, який перевернув віковічні уявлення про світобудову і прагнув своїми науковими відкриттями просвіщати людство, а новими винаходами полегшувати життя людям, шукаючи компроміси в суспільстві тоталітарної влади церкви і роблячи одну за одною моральні поступки, приречена на осуд. Злякавшись можливих тортур і обравши "комфорт" і ситість життя, Галілей доживає свої роки під суворим контролем церкви, він хоч і віддається науковим експериментам, та це радше за звичкою, ніж за покликом душі, він сам, аналізуючи свої вчинки, засуджує себе.

Церква і держава, що опираються на релігійні догми, вбачають у новому світобаченні Галілея загрозу їх існуванню. Пропаговане церквою терпіння несправедливості, страждання на землі як чесноти, прийняття ієрархії влади як богоугодної основи життя ставиться вченням Галілея під сумнів, бо Земля не є центром Всесвіту, вона обертається і перебуває в русі. "Чому порядок у цій країні – це лише порядок порожньої казни, а необхідність лише одна – працювати до смерті?... Чому він (намісник широсердного Ісуса) ставить Землю в центр Всесвіту? Щоб престол святого Петра міг стояти в центрі Землі! Про останнє тут ідеться. Ви маєте рацію, суть справи не в планетах, а в селянах" [4: 240]. Коли все змінюється, це викликає сумніви в усталеному порядку, на якому тримається влада, держава.

Наука, покликана до пошуку істини, не повинна перетворитись в "копилку" знань, як і мистецтво заради мистецтва не має сенсу. Наука і творчість мають не лише полегшувати життя людей, вони мають вище призначення: служити прогресу людства і гуманізму. Б. Брехт словами Галілея доносить до нас своє переконання: "Для чого ви тоді працюєте? Я вважаю, для того, що єдина мета науки – полегшити труднощі людського існування. Якщо люди науки, залякані самовдоволеними можновладцями задовольняться тим, що будуть накопичувати знання заради самих знань, наука може перетворитись у щось неповноцінне, а ваші нові машини можуть означати лише нові лиха. Ви можете з часом відкрити все, що тільки можна відкрити, але ваше крокування вперед може бути лише рухом убік від людства. Прірва між вами і людством може одного дня стати настільки великою, що ваш крик радості з приводу якогось нового досягнення може відгукнутися відлунням вселенського крику жахиття" [4: 278].

Б. Брехт звертається до історичної постаті великого вченого-астронома епохи Відродження, але не ставить за мету відтворити історичну правду, тому й змінює розвиток подій і долі самого Галілея від першої до останньої редакції п'єси радикально. Для Б. Брехта епоха Галілея слугує для порівняння історичної паралелі з його власною сучасністю. Автор на історичному прикладі демонструє паралелі протистоянь влади і народу, нового і старого, догматичної сваволі і розуму, людського практицизму і моральності. Розум, діалектика, відповідальність творчої особистості – це основні постулати як для Галілея, так і для Б. Брехта. Як нові відкриття Галілея в астрономії та механіці для його часу, так і марксистська діалектика для сучасності Б. Брехта стали епохальними рушійними вченнями.

Для марксиста Б. Брехта його епоха постає як декадентна і позбавлена здорового глузду. Але цей шлях розвитку вимагає послідовної відданості своїм принципам, відповідальності за свою справу, згуртування однодумців, уміння сформулювати суспільну думку і повести за собою маси.

"Я, як людина науки, мав єдиний у своєму роді шанс. У мій час астрономія заволоділа ринковими площами. За цих абсолютно унікальних обставин стійкість однієї людини могла б викликати величезні потрясіння. Якби я вистояв, природознавці могли б тоді виробити щось на кшталт лікарської клятви Гіппократа, присягу, свої знання віддавати на службу виключно для блага людства" [4: 278-279]. Галілей

не виконав свою історичну місію, і це не лише загальмувало розвиток науки на сотні років, його легкодухість і зрадництво зупинили рух до соціального прориву.

Не складно помітити певну паралель в лінії життя Галілея та самого Б. Брехта. Непересічна творча особистість, революціонер в театральному мистецтві, спасаючись від нацистського тоталітаризму в Німеччині, Б. Брехт сам постійно відчуває тиск політичних та ідеологічних засад в еміграції, а, насамперед, в так званій демократичній Америці. Після війни він обирає місцем повернення на Батьківщину Берлін у соціалістичній Німецькій Демократичній Республіці, де йому пропонуються комфортні умови для творчості. Але щоб зберегти свою незалежність від політичної влади, тут йому теж приходиться йти на поступки та компроміси.

Під час роботи над перекладом даної п'єси, заглиблюючись в полеміку Галілея з його історичним оточенням, постійно переживаєш відчуття безпосередньої присутності самого Б. Брехта, його прямого звернення до читача чи глядача. Цей "неортодоксальний марксист" переживав складні розчарування від ідеологічного тиску на творчі кола і на себе особисто, та моменти безпорадності та неможливості публічно протистояти офіційній владі, довівши ще раз, що життя, передусім, – матеріальне, а лише потім – духовне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чирков А. С. Эпическая драма (проблемы теории и поэтики) / А. С. Чирков. – К. : Вища школа, 1988. – 160 с.
2. Волощук С. В. Зарубіжна література. Підручник для 11-го класу загальноосвітніх навчальних закладів / С. В. Волощук. – К. : Генеза, 2004. – С. 252–268.
3. Атаманчук В. П. Проблема духовного вибору у п'єсі Бертольда Брехта "Життя Галілея" / В. П. Атаманчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 46. – С. 141–143.
4. Бертольд Брехт. Три епічні драми / Бертольд Брехт. – Житомир : Полісся, 2010. – 294 с.
5. Brecht Bertolt. Ein Lesebuch für unsere Zeit / Bertolt Brecht. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1980. – 488 S.
6. Brecht Bertolt. Leben des Galilei / Bertolt Brecht. – Leipzig: Reclam, 1974. – 158 S.
7. Erck Alfred. Über die Beziehung zwischen Naturwissenschaft, Moral und Kunst. Vergleichende Untersuchungen zu Bertolt Brechts "Leben des Galilei" : Dissertation / Alfred Erck. – Leipzig, 1966. – 264 s.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Chirkov A. S. Epicheskaja drama (problemy teorii i poetiki) [Epic Drama (Problems of Theory and Poetics)] / A. S. Chirkov. – K. : Vyshcha shkola, 1988. – 160 s.
2. Voloshchuk E. V. Zarubizhna literatura. Pidruchnyk dlia 11 klasu zagal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv [The Foreign Literature. The Textbook for the 11th form of secondary schools] / E. V. Voloshchuk. – K. : Geneza, 2004. – S. 252–268.
3. Atamanchuk V. P. Problema dukhovnogo vyboru u p'esi Bertolda Brekhta "Zhyttya Galileia" [The Problem of the Spiritual Choice in Bertold Brecht's Play "Life of Galileo"] / V. P. Atamanchuk // VISNYK Zhytomyr'skogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal]. – 2009. – № 46. – S. 141–143.
4. Brecht Bertold. Try epichni dramy [Three Epic Dramas] / Bertold Brecht. – Zhytomyr : Polissia, 2010. – 294 s.
5. Brecht Bertolt. Ein Lesebuch für unsere Zeit / Bertolt Brecht. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1980. – 488 S.
6. Brecht Bertolt. Leben des Galilei / Bertolt Brecht. – Leipzig: Reclam, 1974. – 158 S.
7. Erck Alfred. Über die Beziehung zwischen Naturwissenschaft, Moral und Kunst. Vergleichende Untersuchungen zu Bertolt Brechts "Leben des Galilei" : Dissertation / Alfred Erck. – Leipzig, 1966. – 264 S.

Матеріал надійшов до редакції 03.06. 2013 р.

Прищепя В. А. Драма Галілея – трагедія історії. Проблема інтерпретації п'єси Б. Брехта "Жизнь Галилея".

*В статті аналізується образ Галілео Галілея, драма ученого в умовах зовнішніх соціальних і внутрішніх особистих конфліктів і її історичні уроки в п'єсі Б. Брехта "Жизнь Галилея".
Розкриті історичні передумови створення третьої – берлінської – редакції п'єси, відслідковані деякі паралельні лінії на останньому етапі життя Галілея і Бертольда Брехта в умовах тиску пануючого ідеологічного режиму і констатована неможливість існування вільної науки і творчості в тоталітарному суспільстві.*

Pryshchepa V. P. The Drama of Galileo – the Tragedy of History. The Problem of the Interpretation of B. Brecht's Play "Life of Galileo".

The article analyzes the Galileo's image, the scientist's drama in the circumstances of outer social and inner personal conflicts and its historical value in the B. Brecht's play "Life of Galileo". It reveals the historical background of the third – Berlin – version of the play, tracks down some of the parallel lines in the last period of Galileo and Bertolt Brecht's life in the conditions of the pressing ideological regime and states the impossibility of science and art existence in the totalitarian society.